

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μπαρκάρισε όχι σαν θαλασσινός, αλλά σαν ταξιδιώτης ή μάλλον σαν φιλόσοφος.

T. Μουρ, *Ουτοπία*

Το ερώτημα πώς είναι δυνατός ένας καλύτερος κόσμος μπορεί να θεωρηθεί –και θεωρήθηκε, άλλωστε– αφελές, εφόσον συνειρμικά παραπέμπει σε εσχατολογίες θρησκευτικού ή ιδεολογικού χαρακτήρα, εντελώς ξένες προς το πνεύμα της εποχής μας.

Ο επιτηδευμένος διανοητής –τον οποίο φέρνουν σε αμηχανία, όταν δεν τον κάνουν να δυσφορεί– ενοχλείται, πράγματι, από τέτοια ερωτήματα και, αν έπρεπε να εξηγήσει γιατί, θα μας παρέπεμπε με ανάλαφρη διάθεση στην αστόχαστη περιέργεια του Άνσελμου. Στην ιστορία που αφηγείται ο Θερβάντες, διά στόματος ενός ξενοδόχου, στον Δον Κιχώτη, η περιέργεια του Άνσελμου, αστόχαστη καθώς είναι, αποδεικνύεται εντέλει ακόβουλος τιμωρός. Στις φιλοσοφικές αφηγήσεις που απασχολούν τον παρόντα τόμο, η στοχαστική περιέργεια των αφηγητών, καθώς είναι το ελατήριο του προβληματισμού τους, δεν τιμωρεί, ανταμείβει και ενίοτε τιμωρείται γι' αυτό.

Προτού τις διαβάσει ο αναγνώστης με τον τρόπο που τις προσέλαβα, είναι καλό, γνωρίζοντας ότι ξετυλίγονται στο β' μισό του εικοστού αιώνα, να αναρωτηθεί τι αξία μπορεί να έχουν

τώρα που ο μεταμοντέρνος σχετικισμός έχει κάνει τον κύκλο του και έχει αγγίξει το όριο του.

Έχοντας περάσει το κατώφλι του εικοστού πρώτου αιώνα, η παρούσα στιγμή συστήνει τον δικό μας Καιρό ως μια κρίσιμη περίοδο μετάβασης από την μεταμοντέρνα κατάσταση του ύστερου καπιταλισμού σε μιαν άλλη που θα μετατρέψει το μετά-το-μοντέρνο σε προ-. Προ τίνος πράγματος, είναι άγνωστο, προς το παρόν. Το μόνο βέβαιο είναι ότι η τροπή που θα πάρουν τα πράγματα στον πλανήτη και η κατάσταση που θα διαμορφωθεί εξαρτώνται όχι μόνο από όσα κάνουμε ή δεν κάνουμε αλλά και από όσα είμαστε διατεθειμένοι να σκεφθούμε ή να αποφύγουμε προκειμένου να οδηγηθούμε προς την μια ή την άλλη κατεύθυνση.

Μ' αυτή την έννοια, το ερώτημα πώς είναι δυνατός ένας καλύτερος κόσμος από αυτόν μέσα στον οποίο ζούμε δεν είναι άκαιρο ούτε άτοπο, ούτε καινούργιο· έχει ξανατεθεί και σε προηγούμενες περιόδους μετάβασης, όπου ισχύοντα κοινωνικο-οικονομικο-πολιτικά συστήματα, δέσμια της ιστορικότητάς τους, ύστερα από κάποια μακρά διάρκεια, φτάνουν κάποια στιγμή στο όριο της αντοχής και της νομιμότητάς τους. Τότε, καθώς έρχονται αντιμέτωπα με το ενδεχόμενο της δομικής αναδιάρθρωσής τους, γεννιέται η απορία για το πού οδεύουν, απορία που οδηγεί στο ερώτημα πώς είναι δυνατόν η κατάσταση που θα προκύψει να είναι καλύτερη και όχι χειρότερη από την παρούσα. Η θεωρητική εξέταση του ερωτήματος, δηλαδή η προβληματοποίησή του, ενέχει και την απάντηση με τον ίδιο τρόπο που η κατάστρωση ενός προβλήματος δρομολογεί την λύση του.

./.

Ο Πλάτων, λίγο πριν από το δεύτερο ταξίδι του στην Σικελία, αντιμετώπισε το ερώτημα με ηθικο-φιλοσοφικο-πολιτικούς όρους στην *Πολιτεία* (αλλά και στους *Νόμους*, στον *Πολιτικό*,

στον Κριτία) και στην συνέχεια, ελάχιστες δεκαετίες πριν από την κυριαρχία των Μακεδόνων, το ξαναέθεσε στον *Τίμαιο*, με όρους οντο-λογικο-θρησκευτικούς. Στην ελληνορωμαϊκή περίοδο, οι Επικούρειοι, οι Στωικοί και οι Κυνικοί το ανέδειξαν σε ηθικο-ανθρωπολογικό πρόβλημα συνδέοντας την λύση του με την επιμέλεια του εαυτού, με τις προσπάθειες, δηλαδή, διάπλασης του εαυτού έτσι ώστε ο βίος να είναι σε αρμονία με τις αξίες που η φιλοσοφική διδασκαλία προέκρινε ως γνώμονα του εὔ ζῆν.

Η μεσαιωνική Δύση υποκατέστησε την απορία για το τι μπορεί να ελπίζει κανείς¹ με την θρησκευτική βεβαιότητα της χριστιανικής εσχατολογίας, μετατοπίζοντας την προοπτική στην μετά θάνατον ζωή όπου οι θνήσκοντες πιστοί θα απολάμβαναν στους μεταθανάτιους τόπους του θρησκευτικού φαντασιακού την δικαίωση ή την τιμωρία ως ανταμοιβή για την αρετή ή την κακότητα των πράξεών τους.

Χρειάστηκε η επαναξιολόγηση της αξίας της επίγειας ζωής, στην Αναγέννηση, για να ξαναγεννηθεί η απορία για το τι μπορεί να ελπίζει κανείς και να τεθεί εκ νέου το ερώτημα τι μπορεί να γίνει με τους όρους τώρα ενός ηθικο-πολιτικού φαντασιακού που μετέτρεψε το μυθικό νησί των Μακάρων και τον χριστιανικό Παράδεισο σε ένα ιδεατό μόρφωμα πραγματικότητας. Πλασμένα με γνώμονα το δέον γενέσθαι, τα ιδεατά ουτοπικά μορφώματα φιλοδοξούσαν να παίξουν τον ρόλο υποδειγματικών μοντέλων στις προσπάθειες αναδιάρθρωσης των όρων της επίγειας ζωής, κατά την περίοδο μετάβασης της μεσαιωνικής κοινωνίας.

1. Πολυάριθμα χιλιαστικά σωτηριολογικά κινήματα έκαναν την εμφάνισή τους στην μεσαιωνική Ευρώπη μεταξύ ενδέκατου και δέκατου έκτου αιώνα, ως παραλλαγές της χριστιανικής εσχατολογίας· βλ. Νόρμαν Κον, *The Pursuit of the Millenium*, 1957 [Αγώνες για την έλευση της χιλιετούς βασιλείας του θεού. Επαναστάτες χιλιαστές και μυστικιστές αναρχικοί του Μεσαίωνα, εκδ. Νησίδες, Σκόπελος 1998].

Η *Utopia* (1516), η *Civitas Soli* (1623), η *Novus Atlantis* (1627)² είναι οι πιο γνωστές από τις ουτοπίες που γράφονται κατά την περίοδο μετάβασης από την ύστερη Αναγέννηση στην αυγή των νεότερων χρόνων, όταν ο φεουδαλικός κόσμος, αντιμέτωπος με την διάλυσή του, προσανατολίζεται σε έναν νέο τρόπο παραγωγής που μετέτρεπε την άρχουσα τάξη των παλιών γαιοκτημόνων σε μια νέα τάξη εμπόρων-αστών προκειμένου να διασφαλίσει την ισχύ τους. Αυτές οι ιδεατές πολιτείες που κατασκεύασαν οι Th. More, Campanella και Bacon υπογράμμιζαν την ανάγκη επανεξέτασης όχι τόσο των όρων αναδιάρθρωσης του φεουδαλικού κόσμου όσο κυρίως των έσχατων στόχων που κατηύθυναν τον μετασχηματισμό του. Ο L. Mumford, αν και τις θεώρησε ουτοπίες φυγής³, δεν δίστασε να παραδεχθεί ότι αντιμετώπιζαν το δύσκολο πρόβλημα της μετάβασης⁴. Και από αυτή την άποψη, διατηρούν ακόμη και σήμερα το ενδιαφέρον τους όχι μόνο για τον ιστορικό, τον κοινωνικό επιστήμονα ή τον φιλόσοφο, αλλά και για τον νοήμονα και ευαίσθητο αναγνώστη που επιμένει να αναζητά την έκπληξη στις συνθέσεις της ελεύθερης στοχαστικής φαντασίας, πέραν της Τεχνικής. Σε αυτές τις περιπτώσεις, το ουτοπικό (όνειρο, όραμα ή προφητεία) αναγνωρίζεται ως η άλλη όψη της Ιστορίας. Η φυγή που προσφέρει είναι ταυτόχρονα και τρόπος να κατανοηθεί το αίνιγμα της ιστορικής ύπαρξης.

Βέβαια, με την αποθέωση της θετικιστικής επιστήμης στις αρχές του εικοστού αιώνα, και τον σχετικιστικό της απόηχο των

2. Αλλά και τα *De Corruptis Artibus* και *De Tradentis Disciplinis* του Vives (1531), το *I Mundi celesti, terrestri, et infernali* του Doni (1552-53), το *Mundus Alter et Idem* του Mercurius Britannicus (1605), η *Oceana* (1656) του Harrington, *La République des Sé-varambes* (1672) του Vairasse d'Allais· βλ. *Famous Utopias, the complete text of Rousseau's Social Contract, More's Utopia, Bacon's New Atlantis, Campanella's City of the Sun*, Tudor Publishing Press, Νέα Υόρκη 1901.

3. L. Mumford, *The Story of Utopias*, 1922 [*Η ιστορία των ουτοπιών*, εκδ. Νησίδες, Σκόπελος 1998].

4. Ό.π., σ. 80.

τελευταίων δεκαετιών, οι σημερινοί αναγνώστες, θύματα και αυτοί της τεχνοποίησης και της εμπορευματοποίησης της επιστήμης και της τέχνης, προτιμούν, στην πλειονότητά τους, ως μέσο απόδρασης τα ψηφιακά παιχνίδια με την εικονική πραγματικότητα, όταν, βέβαια, δεν τους αρκεί η φυγή από το θέαμα της πραγματικότητας που προσφέρει η διαφήμιση. Κατά κανόνα, όμως, ο χείμαρρος αστραφτερών εικόνων που επινοεί η διαφήμιση αρκεί για να τους μεταφέρει, σε καθημερινή βάση, στον επιθυμητό προορισμό τους που είναι η μυθική χώρα της απεριόριστης κατανάλωσης.

Σε αυτές τις περιπτώσεις, και η απόδραση από την πραγματικότητα και η φυγή από το θέαμά της εξασφαλίζονται με την μεσολάβηση της τεχνολογίας που εθίζει τον καταναλωτή της στο *readymade* θαυμαστό που κατασκευάζει. Τα εργαλειακά μέσα που χρησιμοποιεί η Τεχνική για να συναρπάσει πολεμούν τον στοχασμό και την ελεύθερη φαντασία, αυτές τις κατ' εξοχήν πηγές του απορείν και του θαυμάζειν που ανατροφοδοτούν τα έργα του φιλοσόφου και του καλλιτέχνη, αντίστοιχα. Ο πόλεμος είναι σε τέτοιο σημείο ανηλεής ώστε ακόμη και ο φιλόσοφος και ο καλλιτέχνης της μεταμοντέρνας περιόδου έπαφαν να θεωρούν το ουτοπικό ως το παραπλήρωμα της ιστορικότητας της συνείδησης⁵.

Είναι γεγονός ότι οι ουτοπίες είναι δημιουργίες του ηθικοπολιτικού φαντασιακού και ως τέτοιες προβάλλουν παραστάσεις που παραβιάζουν τον ιστορικο-κοινωνικό χωροχρόνο της πραγματικής ζωής. Και η *Ουτοπία* και η *Νέα Ατλαντίδα* και η *Πολιτεία του Ήλιου* –νησιά κατά προτίμηση– είναι τόποι άγνωστοι για τους γεωγραφικούς χάρτες και τα ιστορικά συγγράμματα της εποχής στην οποία γράφτηκαν. Όσα μας αφηγούνται οι συγγραφείς τους ξετυλίγονται, κάπου στις νότιες

5. *The Story of Utopias*, 1922.

θάλασσες, τόσα ναυτικά μίλια από το τάδε ή το δείνα υπαρκτό γεωγραφικό σημείο όπου έτυχε να βρεθούν, ύστερα από μακρινές περιπλανήσεις από το Περού ως την Ιαπωνία και την Κίνα, πάνω ή κάτω από τον Ισημερινό, αλλά άγνωστο πού ακριβώς. Οι μαρτυρίες που επικαλούνται οι δημιουργοί τους, στην προσπάθεια να πείσουν τον αναγνώστη ότι ταξίδεψαν ως εκεί, δύσκολα συγκαλύπτουν το γεγονός ότι όσα ισχυρίζονται ότι είδαν και τα περιγράφουν, στην πραγματικότητα, είναι καρπός νοητικής σύλληψης. Η νοητική σύλληψη, παρά την συγγραφική μαεστρία που απαιτεί η μορφοποίησή της, δεν καταφέρνει να υπερβεί το όριο του λογοτεχνικού μυθεύματος ακόμη και αν σε κάνει να φανταστείς όσα είδε με τα μάτια (του νου του) αυτός που το έπλασε.

Το σχετικιστικό πνεύμα της μεταμοντέρνας περιόδου αποστράφηκε τέτοιες μυθοποιημένες νοητικές συλλήψεις· τις θεώρησε παράπλευρα αποκυήματα του πλατωνισμού τον οποίο διέσωσε το μοντερνιστικό πνεύμα, μετασχηματίζοντάς τον. Την προοπτική της απελευθέρωσης από την κυριαρχία που κατηύθυνε τις μοντερνιστικές υπερβάσεις του εργαλειακού μηχανισμού, η μεταμοντέρνα συνείδηση την θεώρησε κι αυτήν άκαιρη. Άκαιρη, δηλαδή άνευ αξίας, σε μιαν εποχή που, τυφλωμένη από την ιδεολογία του εκσυγχρονισμού, διακηρύσσει το τέλος της Ιστορίας και ανάγει τον τρισδιάστατο ιστορικό χρόνο σ' ένα μονοδιάστατο τώρα (the now moment) μετατρέποντας την διαχρονικότητα σε αχρονία.

Με την αποστράγγιση της ιστορικότητάς της, η μεταμοντέρνα συνείδηση είναι φυσικό να μένει εξίσου ψυχρή και απέναντι στην Ουτοπία. Το επιχείρημα με το οποίο θα δικαιολογούσε την ψυχρότητά της απέναντι στο ονειρικό και στο ιδεώδες είναι ότι, αντίθετα με την χριστιανική εσχατολογία που μεταθέτει την λύση των προβλημάτων της επίγειας στην μετά θάνατον ζωή και αντίθετα με την επιστημονική φαντασία που

μεταθέτει την λύση των προβλημάτων της ζωής στον πλανήτη σε μια μελλοντική ζωή σε άλλους πλανήτες στο διάστημα, ώστε και η μία και η άλλη να μην είναι διαφεύσιμες, οι ουτοπίες, μεταθέτοντας την λύση από το εδώ-και-τώρα ή από το εκεί-και- στο μέλλον σε έναν απροσδιόριστο γεωγραφικά και ιστορικά χωροχρόνο (που ορίζει ένα τώρα που είναι, όμως, αλλού, αλλά άγνωστο πού ακριβώς) κρίνονται εκ προοιμίου ως πηγές φανατισμού.

Το ότι οι ουτοπίες παραβιάζουν τα δεδομένα της άμεσης αισθητηριακής αντίληψης, εκ των πραγμάτων τις θέτει πέραν κάθε κριτηρίου επαληθευσσιμότητας ή διαφευσιμότητας, πράγμα που τις καταδικάζει στην συνείδηση του μεταμοντέρνου πραγματιστή. Ο τελευταίος, ακόμη και όταν δεν αγνοεί την λογοτεχνική τους αξία, αρνείται να τις πάρει στα σοβαρά.

Αν παραμερίσουμε τον μεταμοντέρνο σκεπτικισμό και θελήσουμε να ανιχνεύσουμε στην ιστορική της διαδρομή την ανάγκη του νου να εμφυτεύει στον ιστορικο-κοινωνικό χωροχρόνο μιαν άλλη τάξη πραγμάτων, με την μορφή ενός άγνωστου τοπίου που ανακάλυψε μέσω της νοητής εποπτείας, τότε θα εννοήσουμε την ριζική διαφορά που χωρίζει την ουτοπία από την ιδεολογία. Η ουτοπία αρνείται την δεδομένη τάξη πραγμάτων για να εξυφάνει, μέσα από την άρνησή της, κοσμοείδωλα ικανά να διασφαλίσουν μιαν άλλη τάξη πραγμάτων εναρμονισμένη με παραστάσεις βαθιά ριζωμένες στον ψυχισμό. Αυτές τις παραστάσεις επικαλείται ο νους αναλογιζόμενος το κοινό αίσθημα δικαίου για να παραγάγει αξιακά μορφώματα. Αξιακά μορφώματα συστήνουν οι κανονιστικές ιδέες που παράγει ο νους θέτοντας σε λειτουργία την σκέψη (τον στοχασμό). Η ιδεολογία, αντίθετα, επικυρώνει την δεδομένη ή την διάδοχη τάξη πραγμάτων. Τα απολογητικά σχήματα που παράγει δικαιολογούν στην κοινή συνείδηση το κοσμοείδωλο στο οποίο υπακούει η δεδομένη ή η διάδοχη κατάσταση, με την μεσολά-

βηση του ισχύοντος λόγου που αναλαμβάνει την νομιμοποίησή του στην κοινή συνείδηση. Ενώ στην ουτοπία, η άρνηση απελευθερώνει εκείνες τις ψυχικές παραστάσεις απ' όπου πηγάζει το αίσθημα δικαίου, αλήθειας κ.λπ. που κινητοποιεί την κριτική δύναμη του νου, στην ιδεολογία, η άρνηση τις απωθεί και η κριτική δύναμη της σκέψης παραλύει.

Ξαναγυρίζοντας στην αυγή των νεότερων χρόνων, είναι πιο εύκολο τώρα να εννοήσουμε γιατί η ουτοπική σκέψη κρατήθηκε εκτός της διαδικασίας νομιμοποίησης της νέας τάξης πραγμάτων που αναδύθηκε από τον δέκατο έκτο αιώνα. Θα ερχόταν, άλλωστε, σε αντίφαση με τον εαυτό της, αν το επεδίωκε.

Συγκεκριμένα, όταν η νέα τάξη πραγμάτων, που δρομολογούσε ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής, απαίτησε την νομιμοποίησή της, την άντλησε από ένα αυστηρά ορθολογικό σύστημα σκέψης τριμερώς διαρθρωμένο έτσι ώστε η δογματική μεταφυσική να επικυρώνει την μέθοδο και τις αρχές της νέας μηχανιστικής επιστήμης, κρατώντας συγχρόνως υπό τον έλεγχό της την γνωσιοθεωρία ως θεματοφύλακα της οικουμενικής ισχύος των αρχών του μηχανικισμού. Η ουτοπική σκέψη ποτέ δεν ενσωματώθηκε στην τάξη του λόγου που θέσμιζε η συντονισμένη δράση μεταφυσικής, επιστήμης και γνωσιοθεωρίας ούτε συνήργησε στην νομιμοποίησή της. Την νομιμότητα και την οικουμενική ισχύ της, η νέα τάξη του λόγου τις άντλησε από την εκλογίκευση της θεϊκής παντοδυναμίας που επιτελέστηκε στο πεδίο της δογματικής Μεταφυσικής ώστε το σχέδιο κυριάρχησης πάνω στην φύση που ανέλαβε να προωθήσει η επιστήμη να μην συγκρούεται με το χριστιανικό δόγμα ώστε να προχωρεί ανεμπόδιστη, με την συναίνεση της θεολογίας.

Με αυτούς τους αυστηρά ορθολογικούς όρους συγκρότησης της τάξης του λόγου που υπαγόρευε η νέα μηχανιστική επιστήμη με τον Μπέικον, τον Γαλιλαίο και τον Ντεκάρτ, και

την οποία νομιμοποιούσε η δογματική μεταφυσική, επιβάλλοντας, όπως είπαμε, στην γνωσιοθεωρία τον ρόλο της απολογητικής της επιστήμης, ήταν λογικό η Ουτοπική σκέψη να μπει στο περιθώριο· έχοντας εκφράσει τις ηθικο-πολιτικές προβολές της, κατά την μεταβατική περίοδο, ήταν πλέον αναρμόδια να εγείρει εκείνο το είδος προβληματισμών που θα γεννούσαν στο υπό εδραίωση σύστημα την ανάγκη να επανεξετάσει τις βλέψεις του.

Καταχωνιασμένες κάπου στο διάκενο μεταξύ φιλοσοφίας και λογοτεχνίας, οι ουτοπίες φυγής λειτουργούσαν στο εξής ως τρόποι αποφόρτισης των ανησυχιών ή των απογοητεύσεων που δοκίμαζαν κάποιοι υπερευαίσθητοι συγγραφείς και οι νοήμονες αναγνώστες τους. Γι' αυτούς, η επίκληση και μόνο στην Ουτοπία αρκούσε για να δράσει ως αντίδοτο στην απελπισία ή την απογοήτευση που δοκίμαζαν από τα κακώς κείμενα, προσφέροντάς τους παρηγοριά ή εκτόνωση. Ωστόσο, αν και περισσότερο από όσοι είναι, σήμερα, τέτοιοι υπερευαίσθητοι και νοήμονες διανοητές ή αναγνώστες δεν ήταν ούτε και τότε τόσο πολλοί.

Αυτό που χρειαζόταν η νέα τάξη πραγμάτων που διαμορφώθηκε τον δέκατο έβδομο αιώνα, δεν ήταν πλέον η επανεξέταση της προοπτικής που την κατηύθυνε και του λόγου που διαμεσολαβούσε για την προώθησή της αλλά η νομιμοποίηση της παγκοσμιότητάς της. Όπως ειπώθηκε παραπάνω, την νομιμότητά της, η νέα τάξη πραγμάτων, τον δέκατο έβδομο αιώνα, την άντλησε από δογματικές μεταφυσικές πραγματείες, όπως ήταν, μεταξύ άλλων, η *Θεοδικία* και η *Μοναδολογία* του Leibniz που με την συλλογιστική της εμφάνιζε τον νέο κόσμο που αναδύθηκε ως τον καλύτερο από όλους τους δυνατούς κόσμους που μπορούσε να δημιουργήσει ο παντοδύναμος και παντογνώστης Θεός.

Τον δέκατο όγδοο αιώνα, ο νομιμοποιητικός ρόλος των θε-

οδικιών στο πλαίσιο της δογματικής μεταφυσικής μεταβιβάστηκε σε μεταφυσικές πραγματείες της ανθρώπινης φύσης που υπέσκαφαν την αργιογή νοησιαρχία αναγκάζοντας επιστήμονες και φιλοσόφους να στραφούν στον εμπειρισμό. Με την γνώση της ανθρώπινης φύσης που παρήγαγαν (ιδιαίτερα χρήσιμη για την επιτυχή διεξαγωγή του εμπορίου) οι πραγματείες αυτές έδιναν στο εδραιωμένο και νομιμοποιημένο διά του λόγου οικονομικο-πολιτικό σύστημα την δυνατότητα να φτιάξει επαρκείς μηχανισμούς ελέγχου όχι μόνο της φύσης αλλά και της ανθρώπινης φύσης.

Σ' αυτή την φάση, κατά την οποία οι δεσποτικές μοναρχίες στην Ευρώπη εδραιώνονται ως πανίσχυρα πολιτικά καθεστώτα, η ουτοπική σκέψη, αν δεν χειμάζει, αλλάζει τον προσανατολισμό της: αντί να επεξεργάζεται ιδεατά σχήματα διακυβέρνησης συντονίζοντας την απαγωγική συλλογιστική με την νοητή εποπτεία, γειώνεται για να στραφεί στην καυστική κριτική της ατομικής ιδιοκτησίας και του ατομικισμού γενικότερα που συνέιχε την αστική κοινωνία. Ο Ροβινσών Κρούζο του Defoe ή τα Ταξίδια του Γκιούλιβερ του Swift αποτελούν μοναδικές λογοτεχνικές μεταπλάσεις αυτής της κριτικής-αναστοχαστικής διάθεσης, δίνοντας στην ουτοπική έρευσή της τον χαρακτήρα μιας αδιαφιλονίκητης πραγματικότητας που την βίωνε και ο ίδιος ο αναγνώστης ταυτιζόμενος με τους μυθιστορηματικούς ήρωες. Αλλά είτε κατέφευγε στην μυθοπλασία είτε όχι για να ασκήσει κριτική στην δεδομένη κοινωνική πραγματικότητα, η ουτοπική σκέψη του δέκατου όγδοου αιώνα επιχείρησε να αναδείξει τον «Νόμο» της Φύσης ως τον μόνο αληθινό γνώμονα της ισχύουσας κοινωνικής τάξης και της πολιτικής διακυβέρνησής της⁶.

6. Το 1753 ο Morelly εκδίδει το *Naufrage des îles flottantes ou la Basiliade de Pilpai* και το 1755 αναπτύσσει πληρέστερα τις ιδέες του στο *La Code de la Nature*. Ακολουθεί το *Κοινωνικό Συμβόλαιο* του Rousseau το 1762 και μεταξύ 1765 και 1784 τα κείμε-